

PEYAMİ SAFA'NIN SANAT EDEBİYAT ANLAYIŞI VE DUYGU DÜŞÜNCE DÜNYASI

Yrd. Doç. Dr. Mahfuz ZARİÇ

*"Bütün yazılarımdan pişmanım.
Onlardan utandığım için daha iyilerini yazmaya
çalışıyorum." Peyami Safa, 1957*

Giriş

Peyami Safa'nın hayatı ve kişiliği söz konusu edilince yazarın geç yaşta yazmaya başlaması, geçim sıkıntısını yazıları aracılığıyla aşmak zorunda kalması, imkânsızlıklara rağmen kendi kendini yetiştirmesi, çok okuyup çok ürün vermesi, polemikçi kişiliği, hastalıklara maruz kalmış zayıf bünyesi; babasını, kardeşini ve evladını vakitsiz kaybetmesi ve bu kayıplar sonucu yaşadığı acı sarsıntılar vurgulanır.

Peyami Safa, 1918'den itibaren kaleme aldığı ve tarihleri-bağlamları çerçevesinde değerlendirilmesi gereken yazılarında pek çok konu, sorun, olay ve kişiye yer vermiştir. Yazarın ele aldığı konuların pek çoğu o günkü sıcaklığını kaybetmiş olmakla birlikte günümüzde de hâlâ tartışılmaya devam etmektedir. Peyami Safa'nın dönemin bazı gazete ve dergilerinde "tartışmalar", "savunmalar", "izahatlar" biçiminde gündeme getirdiği belli başlı konular; "dil, milliyetçilik, gençlik, eğitim-öğretim, inkılapçılık, Cumhuriyetçi devrimler, Avrupalılaşıma, Doğululuk, Batılı ideolojiler, medeniyet-kültür kavramları, din-mistisizm-dincilik; kozmopolitlik-milliyetçilik karşıtlığı, modernizm, tarih algısı, felsefe; sanat, edebiyat ve tenkitte eğilimler, edebi akımlar, edebiyatta türler ve üslup" olarak sıralanabilir.

Felsefi, siyasal, sosyolojik, sanatsal ve tahkiyeli yazılar kaleme almış olan Peyami Safa, Bâbîâli yazı piyasasında genellikle "Cumhuriyet inkılaplarının, milli hassasiyetlerin ve geleceğin" savunucusu olarak konumlandırılmıştır. Moda tabirlerden reel politikte ise onun ve onun gibi mücadeleci-polemikçi şahısların edebi-sanatsal görüş ve uygulamaları çoğu zaman davalarında onlara yaslananların ne umurunda olmuştur ne de dimağında.

P. Safa ve düşünceleri pek çok açıdan ele alınmıştır. Yazar üzerine söz söyleyenlerden Mustafa Şekip Tunç'a göre kendi kendilerini yetiştiren diğer otodidaktlar gibi P. Safa'nın düşünce yazılarındaki "zekâ ve hassasiyet gerginliğinin sırrı" da zorluklarla dolu ilk gençlik hayatının ideallerine sadakat göstermesinde gizlidir. Zorluklar, yazarı bir yandan terbiye ederken bir yandan da onu yazmaya sevk etmiştir. (Tunç, 2013: 18) Safa üzerine söz söylemiş bir diğer isim Şükran Kurdakul ise Peyami Safa'nın düşünce dünyasında meydana gelen değişikliklere dikkat çekmiş ve P.

Safa'nın bir zamanlar Nazım Hikmet'le birlikte eski edebiyat kuşağını tasfiye hareketini benimsemiş olduğunu kaydetmiştir. Kurdakul, Sosyolojik düşüncelerinde de Z. Gökalp eleştirilerine karşın P. Safa'nın Durkheim'ın görüşlerini benimsediğini; faşist ideolojilerin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yıkılışı sonrası ise dinciliğe ve mistisizme bağlandığını vurgulamıştır. (Kurdakul, 2005: 328-330)

Osmanlı bakiyesi milleti hâkime Türkiye'sinde birilerinin türlü çabalarına rağmen kimlerin insancıl, milletsever, vatanperver, halaskâr, aydın, fedakâr, cefakâr veya insanlık, millet ve din düşmanı; vatan haini, bağınaz, yobaz, gerici; bilim ve aydınlık düşmanı, iş birlikçi ya da hain olduğu noktasında her nasılsa fikir birliği sağlanamamıştır. Anlaşılan gelecekte de bu konuda fikir yaklaşması dahi sağlanamayacaktır. Memlekette bir dönemin i'lamı hainleri on yıllar bazen sadece yıllar sonra kahraman olarak takdim edilebilmektedir. Bu durumun şüphesiz birçok nedeni vardır. İnsanlarımız gönül kulaklarını evvela bir tek inanmak istediklerine açmaktadırlar. Futbol takımlarına duydukları taraftarlık taassuplarına benzer şekilde dinlerine ve mezheplerine; çevrenin ve yönetimin kendilerine dayatıp öğrettiği ideolojilerine ve siyasal partilerine sahip çıkmaktadırlar. Ötekileştirilenlere de rakip muamelesinde bulunabilmektedirler. İlim insanların düşünce ve kanaatleri karşısında bile seyrettikleri bir futbol maçındaki hakem kararlarına karşı gösterdikleri tepkilerin benzerlerini gösterebilmektedirler. Hisleriyle yol alıp muhataplarını tasvip veya tahkir edebilmektedirler. Sırası gelince zihni menfaatlerine dokunan apaçık hakikatlere dahi arkalarını tereddütsüz dönebilmektedirler. Bilinçli olarak empati eğitiminden mahrum bırakıldıklarından, ötekine sempati de duyulabileceğini kat'a hesaba katmamaktadırlar.

Yakın dönem edebiyat tarihinde kendilerine yer bulabilmiş pek çok yazara ve şaire milletin okur-yazar kesimi de ne yazık ki hâlâ böylesi saiklerle yaklaşmakta, değerler biçebilmektedir. Bu anlamda Peyami Safa, Nazım Hikmet, Mehmet Akif, Tevfik Fikret gibi simgeleşmiş şahsiyetlerin talihleri ve talihsizlikleri, kendilerini içinde buldukları ufku daraltmış tartışma mecralarına bağlı olmuştur. Fikirlerin çatışmasının bir yönüyle edebi ürünlere dönüştüğü ve faydalı olduğu söylenebilir. Fakat bu ideolojik tartışma atmosferleri, anılan kişilerin ve onların eserlerinin, edebi-estetik değerleri açısından layıkıyla konuşulmasına ve anlatılmasına önemli ölçüde engel teşkil etmiştir. Pozitivizmi, Milliyetçiliği, Sosyalizmi, Batıcılığı, Osmanlıcılığı veya İslam'ı bir kurtuluş reçetesi olarak göstermek isteyenler yönetimi ele alabilmek, insan yığınlarına hükmedebilmek arzusuyla bu söylemleri her ne gaye ile olursa olsun özgürlük, ruhçuluk, mistisizm, muhafazakârlık gibi perdeler ardında kullanabilmişlerdir. En nihayet bütün samimiyetleriyle bu düşüncelere inanıp güvenenler ve umut bağlayanlar, kalemi güçlü edebi şahsiyetleri sembolleştirmişlerdir. Hatta bazıları, mayasında yazarlık kabiliyeti bulunan bu isimleri ve onların yazılarını ötekileştirdiklerinin aleyhinde bir silah gibi kullanmışlardır. Büyük bir hünerle “estetiğin” ve “edebiyatın” yazı âleminin

zirvelerindeki bu isimlerin bir tür ortak inancı ve ahlakı olduğu gerçeğini gözden kaçırmışlardır. Sonuçta “tepkisel” veya “kültürel” nitelendirmelerle de olsa milliyetçiliği Türk milletine bir hak ve kurtuluş yolu olarak görenler, Peyami Safa ve Mehmet Akif gibi isimlerin şuurlu milliyetçiler olduğunu ispat üzere kitaplar dizmişler, konferanslar düzenlemişlerdir. Hümanizm, beynelmilellik, eşitlik, adalet, çağdaşlık, aydınlık vs. adına kendilerini muhalif konumlandıranlar, kutup belledikleri ideolojik devletlerin asimilasyon ve yıkım politikalarını tevillerle güzel göstermişler veya en hafif ifadeyle görmezden gelmişlerdir. İslamcı olarak nitelenenlerin kahir ekseri ise bir asra yakın karnından konuşmuş ya da milliyetçilikle güvenceye konforlarını ideallere tercih etmişlerdir.

1.Peyami Safa'nın Sanat-Edebiyat Anlayışı

P. Safa'nın sanata ve özellikle edebiyata dair görüşleri, büyük oranda yazarın, dönemin hararetli tartışmalarının yaşandığı gazete ve dergilerinde yer bulan güncel-siyasi düşüncelerinin gölgesinde kalmıştır. Küçük yaşlarından itibaren geçim savaşı vermek zorunda kalması ve geçimini sağlamak için gazetecilik mesleğini seçmiş olması, yazarın konu seçimlerine ve üslubuna da önemli ölçüde etki etmiştir.

1.1.Sanat ve Edebi Akımlar

Cumhuriyet aydınlarından Peyami Safa'ya göre sanat, güzelin içinde doğruyu; ilim ise doğrunun içinde güzeli bulur. Güzel ve doğru, birbirinden ne büsbütün ayırıyorlar ne de bir birbirinin aynısıdır. Her edebi eser, bir felsefi görüşü ifade eder. Büyük şair ve romancılarda felsefi düşünce, açık bir temayül veya izah hâlinde görülür. Sanat eserleri zihinden çok, yaşanmış ruh hâllerinden doğan sentezler olduğu için şiir ve roman gibi edebi metinlerde düşüncelerin kalıplanmış şekillerde ifade edilmesi, sanatsal üretimin bu prensibine aykırı görülebilir. (SET: 19-23)

Batı'daki edebi akımları “edebiyat çığıruları” olarak inceleyen P. Safa, bu akımlara okul (école), çeşit (nev'i) veya nazariye de denilebileceğini söyler. Bu akımların birer edebi sistem ifade etmekle beraber felsefi “-izm”lerle özdeş tutulamayacağını ileri sürer. Bu akımlardan Sürealizm'in “nazari bir sistem değeri” taşıdığını, Egzistansiyalizm'in ise bir varlık (être) ve varlaşma (existence) felsefesi, bir ontoloji (felsefe ile sanatı kaynaştıran bir hamle) olduğunu vurgular.

Dönemin edebi tartışmalarında “modern” terimi ile “Sembolizm”, “ültramodern” ile “Fütürizm ve Dadaizm” gibi akımlar kastedilmektedir. P. Safa ise “ültramodern” ile soysuzlaşmış, meçhul babası tarafından bile inkâr edilmiş ve anasının parmaklarıyla köprünün altına atılmış bir canavar yavrusuna benzettiği sanat eserlerini kast ettiğini söyler. (SET: 175-192)

1.2.Eski ve Yeni Roman

Edebiyat, bidayetinde ve nihayetinde sözlü veya yazılı metinler manzumesi demektir. Edebi tür dediğimiz kavramlar da metinlere biçip giydirdiğimiz zihinsel giysilerdir. Giysiler nasıl ki

işlerindeki belirlemede ancak nisbi bir gösterge olabilirlerse bir yazar açısından da tür kavramı o derece belirleyici olabilmektedir. Edebiyatta asıl hareket noktası metindir. Metin kendi türünü dayatır, tayin eder; türler metinleri değil. Burada değindiğimiz hakikat, güçlü ve alelade yazarların, şairlerin birbirinden ayırt edilebilmesi için başvurulabilecek bir ölçüt olarak da görülebilir.

Peyami Safa, romancılık anlayışının gelişimi süresince, roman anlatıcısının aradan olabildiğince çekilmesini arzulamıştır. Roman yazma konusunda da teknik anlamda türe kalıplar dayatılamayacağını hatırlatmakla birlikte Safa, roman yazma işinin bir plandan büsbütün azade tutulamayacağını vurgulamıştır. O, romanda psikolojik çözümlere "insanın iç macerasının" anlatılmasına önem vermiştir. Romanda kurmaca gerçeklerin biyografik gerçeklerden daha değerli olduğunu söylemiş ve her bir yeni romanıyla yeni teknikler sergilemeyi arzulamıştır.

Safa, 1939'da yayımlandığı bir yazısında, eski roman anlayışının; ayrı ayrı seciyelere haiz birkaç insandan, çatışmalardan, geçici birçok heveslerden, az veya çok hakiki bir vakadan, bu vakaya mekân olan yerlerden, rengârenk tasvirlerden, kahramanların geçirdikleri ruhi değişimlerden, hayallerden, hatıralardan, heyecanlardan ve tahlillerden ibaret olduğunu savunur. Gerçeklik hissi uyandıran romanların realist sıfatıyla; hayatı hayali bir taklitle yansıtan romanların ise romantik olarak nitelendirildiğini belirtir. Döneminin eleştirisi zihniyetinin de tenkit uğraşısını, "bir eserin gerçek hayata uygunluğunu tetkik" ile eşdeğer gördüğünü ilave eder. (SET: 199-201)

Safa'ya göre yeni roman anlayışı ise Natüralizm, Realizm, Romantizm gibi ekollerden büsbütün başkadır. Yeni roman, en müziçtir. Yeni romanda beli başlı bir konu yoktur. Olayın anlatış sırası değişmiştir. Zaman ve mekân belirsizdir. Hatta kahramanlar bazen isimlidir. Roman kişileri, beklenmedik davranışlar sergilerler. Kimi romanların hakikatle de hiçbir münasebeti kalmamıştır. Romancı, kendisini muhayyilenin serbest akışına bırakmıştır. Yeni romanda vakanın, entrikanın, kronolojinin ve anlatmanın önemi neredeyse kalmamıştır. Gelinek noktada Batı'da roman konusunda hiçbir nihai karar verilememektedir. Roman, buhran içindedir. Daha yeni bir roman anlayışının doğum sancıları çekilmektedir. Her büyük romancı kendine mahsus bir türün yaratıcısı, başlatıcısı kabul edileceği için roman türü konusunda bir tasnif yapmak güçtür. Belki de tasnif mümkün değildir. Çağımız kesin tanımlamalardan da nefret etmekte, onları birer engel olarak görmektedir. (SET: 201-204)

P. Safa'nın burada değindiği roman anlayışları bugün için "postmodern" ve "büyülü gerçekçilik"; anlatım teknikleri ise "bilinç akışı, parçalılık" olarak; eleştiri anlayışı da "okur merkezli eleştiri eğilimi" olarak adlandırılmaktadır. Safa, roman türleri ve kişileri tartışmalarında dikkat çekici karşılaştırmalara da yer vermiştir. Öyle ki karakter edebiyatından popüler polisiye romana meyledilmesi durumu ile gerçek hayatta karakter sahibi insan yetiştirilememesi arasında bir ilgi kurmuştur.

Yazar, okuyucuya da roman eleştirisi ve romanın geleceğe taşınması, anlamca zenginleştirilmesi bağlamlarında büyük önem atfetmiştir. Ona göre, okurun romanın teşekkülü vakasında büyük bir tesir payı söz konusudur. Roman ile okuyucusu arsında gizli bir münasebet vardır. Romancı daha yazma aşamasında, okuyucu kitlesinin çok defa farkında olunmayan kuşatması altındadır. Bir romanın edebi değerini, yazar ve okur birlikte belirlemektedir. Yazar, muhayyel okur guruplarını hakikatte her an dikkate almaktadır. (SET: 207-210)

1.3.Şiir ve Şair

Döneminin “modern” olarak nitelenen şiir anlayışını kendisiyle de hararetle tartışmalara giren Kaynak dergisi eleştirisi münasebetiyle “kedi yavrusu gibi sevimli, umulmadık sıçrayışlarla dolu, bütün cazibesini idrak edilmeğe muhtaç olmayacak kadar basit” bulan P. Safa, modern olma iddiasındaki nesir ve tenkit yazılarının da çok defa “babayani bir üslub” ile kaleme alındıklarını söyler. (SET: 193, 194)

P. Safa'ya göre bizde şiir, azdır. Şairse çoktur. Ve bu oransızlık şiiri az anlayanların çok olmasından kaynaklanmaktadır. P. Safa, şairliğin hususi etütlere ihtiyaç duyduğuna, doktorluk gibi güç bir iş olduğuna inanır. Halk şiirine ise mesafeli yaklaşır. Halk şiirini, bir çocuğun terennümleri gibi sevimli ve enteresan fakat iptidaî bulur. Ona göre şairler, halk şiirlerini taklit etmemelidirler. Bu iptidailikten kaçıp kurtulmalı, onu aşmalıdırlar. Safa, bir yazısında da halk şiirini, işlenmesi gereken bir ağaç gövdesine benzeter. Revaçta olan şiir anlayışının da daracık bir folklor kalıbı ve şekil disiplinlerini ciddiye almayan bir ahenkle icra edildiğini ileri sürer. Muhtevanın kısırlaştığı, edanın fakirleştiği savunur. Bu durumlardan yakınır.

P. Safa'nın savunduğu anlayışta ise şiir; salt ruh ürperişlerinin, neşenin, simgesel değerlerin değil; “içine, varlığın ve topluluğun büyük sıkıntılarını çekerek yüreğinde öğüten ve şiirin temiz kanı hâline getiren ruh ve seciye kahramanı”nın şiiridir. Şair, ruhu ve varlığı bütün meseleleriyle kavrayan kişidir. Şiir, fizikle metafizik arsında istediği gibi gidip gelebilmelidir. Şair, zekâsıyla değil ruhuyla düşünmelidir. Zekâ, şairi tekniğe kavuşturan bir vasıttır. Şiir, yeni neslin iddiasının aksine mananın ta kendisidir. Şiir, “Kültür, seziş, düşünce, görgü, deneme, ruhu şişiren, büyüten harekete ve varlıkla temasa getiren her şey, ruha ait her faaliyet çeşidi”ne ihtiyaç duyan bir türdür. Şiir, büyük bir davadır. (Yeni Mecmua, 30 Mayıs 1942; Yedigün, sayı 171, 1936, SET: 244-247)

P. Safa, gerçek şiiri, nesirle de ifade edilebilir güzel sözlerden başka türlü kabul eder. Ona göre şiir sadece vezin, kafiye veya güzellik değildir. Safa, o türden ürünleri “şiir tarihinde ikinci bir kategorinin malı” mesabesinde görür. Fonolojik değeri, şiire yabancı kabul edip aruzcuların kafiye ısrarını da bu itibarla hata olarak niteler. Şiirde hece yolunu sürdürenleri de aruzcular gibi “şiirle nesir arasındaki farkı ifade şeklinden ve teknikten ibaret görmeleri” dolayısıyla hatalı bulur. Şiirde iç dolgunluk ve zengin kültürün büyük bir hazine hükmünde olduğunu belirtir.

P. Safa'ya göre şiiri vücuda getiren unsurlar, belirsiz ve kaypak duygular olsa da şiiri oluşturmak kadar şiiri anlamlandırmak da izah isteyen konulardandır. Bu doğrultuda şiir, kendisini izaha yaradığı düşünülen “sabit ifade kadrolarından” kaçmaktadır. Şiiriyetin anlaşılması “psikolojinin barbar terimlerine” ihtiyaç duymaktadır. Şiirin özüne ait nitelikler, onun şuurla münasebetinde aranmalıdır.

P. Safa, şiir işini şuurla şuuraltının belirsiz kavşak noktasında beliren dumanlı bir ruh hâlinin ifadeye dökülmesi gayretine benzetir. Şiirin belirsizliklerden doğması, bilinçaltından bilince doğru imgeler, hayaller, semboller şeklinde çıkması; şuurun dış dünya ile münasebetinin nesnel olması; iç dünyamızla münasebetininse öznel olması, şiir yorumlama işinin zorluklarının ve farklı yorumlara ulaşılabilmesinin başlıca nedenleridir. Safa, şiiri “şuuraltı muhtevalarının şuura semboller hâlinde boşalması” yönüyle de rüyaya benzetir. İhtiyari oluşuyla da rüyadan ayırır. Dolayısıyla şiirleri ihtiyari rüyalar gibi kabul eder. Şair; olanı, olağanı ve olacağı bir vahdet hâlinde sezdirenen kişidir. Şair, muhatabına adeta fizikte metafiziği yaşatır. Şair; izah, tasvir veya telkin etmez. Ancak ima sanatını icra eder. (Türk Dili, Kasım 1951, SET: 248-253)

1.4.Eleştiri-Eleştirmen

P. Safa, Yaşar Nabi ve Nurullah Ataç gibi isimlerin bizde münekkit olmaması yönündeki yakınmaları üzerine, önce bahsi geçen isimleri eleştirmen olmalarına rağmen sızlanmaları yüzünden eleştirir. Ardından -Abdülhak Şinasi Hisar gibi birkaç isim hariç tutulması şartıyla- hakikaten de memleketin eleştirmenden yoksun olduğunu kaydeder. (Cumhuriyet, 3 Mayıs 1938, SET: 317-320) 1957 tarihli bir başka yazısında ise bizde genel anlamıyla hem tenkidin hem de tarih(bilincin)in bulunmadığını; dahası ikisinin de “bozuk” olduğunu ileri sürer. Tarihlerimizin, özellikle objektiflikten mahrum ve metotsuz olduğunu vurgular. (Milliyet, 2 Mart 1957, SET: 320-321)

Tam manasıyla çok yönlü bir müteferrik-yazar olan Peyami Safa, 1939 tarihli “İyi Yazı, Kötü Yazı” başlıklı denemesinde, Hegelci “tez-antitez-sentez” düşünce sistemi doğrultusunda, düşünmek ve yazmak arasında bir analogi kurar. İyi (düz) yazının muvaffakiyetini iyi (sistemli) düşünceye bağlar. P. Safa'ya göre özetle iyi yazının belli başlı nitelikleri; düşüncede tereddütsüzlük, mevzuda kapsayıcılık, cümlelerde disiplin ve yerindelik; okuru yakalama, düşünceleri sadeleştirme, iyi düşünceyle yazarlık yeteneğinin birleşimi olma, konunun iyi kavranmış olması, düşüncelerin iyi analiz edilmiş ve sınıflandırılmış olması, yerinde mukayese ve nihayet sağlam bir muhakemedir.

Kötü yazının ayırıcı özellikleri ise (bilgisizlikten kaynaklı) tereddütler ve korkular, mevzuların sadece eşiklerinde sürünmek, dağınıklık, kapsayıcı olamamak, yapay-zorlama hayallerle üslubu gevşetmek, simetriden mahrumiyet, okuru kaybetmek, mevzudan ibareye- esastan şekle çekmek, fazlalıklar, (gereksiz) tekrarlar, bulanıklık, samimiyetsizlik, ahenksizlik, laubalilik, (düşüncenin bünyesine ithal edilmiş) hayaller, benzetmeler, istiareler, kırıtmalar, yapmacıklar ve

dilde kelime icatçılığıdır. İyi düşüncenin üş safhası ise “esas kavramak”, “tahlil-tasnif”, ve “karşılaştırma-hüküm verme”dir. (Yedi Gün, 27 Haziran 1939, SET: 143-146)

1.5.Eski Edebiyat-Yeni Edebiyat

P. Safa, kadim edebi eserlerin -devirlerini ifade etmeleri bakımından değerlerini kabul etmekle birlikte- kültür Tarihi'nin sadece birer belgesi olarak görülmesine karşı çıkar. Nice eski eserlerin, tarihi değerlerini ve her dem taze güzelliklerini sonsuz bir geleceğe doğru taşıdıklarını ileri sürer:

“Eski eserleri her yeni asrın eskilerden dahi iyi anladığı ve tattığı doğru olmak lazım gelir. Her yeni asrın idrak seviyesi daha yüksektir. Onun her eski şaheserde yenilikler keşfetmesi bizi şöyle bir hakikate götürüyor: Bir eseri yalnız yazan değil, okuyan da yaratır. Yeni ve üstün bir hayâl telakki seviyesinde okunan eser onun tükenmez imkânlarını gerçekleştirir ve ona yeni değerler kazandırır... Gerçek sanatçı ‘ebedî’nin sözcüsüdür.” (Milliyet, 2 Ekim 1958, SET: 14, 15)

P. Safa, kendi döneminin edebiyatını bir yönüyle Tanzimat öncesinin mistik edebiyatına kıyasla “çıplak bir tahassüsten ibaret” görür. Yazara göre yeni edebiyat, düşünceye malzeme sağlayan bilgiler hakkında malumat sahibi olmalıdır. Yüzünü, Batı'nın kaynaklarının yanı sıra dünya edebiyatına da yöneltmelidir. Türk edebiyatının uluslararası bir değer olabilmesi için muasır kültüre intibak sağlanmalıdır. Ve ilimle edebiyat müşterek çalışmalıdır. Kadim Doğu edebiyatı ise özellikle Divan edebiyatı, duygu-his planında, gönül ve ihtiras mevzularında kaldığı için fikirsiz bir edebiyat olarak kalmıştır. (SET: 16-19)

P. Safa'ya göre “dil inkılâbı gibi vezin (aruz) inkılâbı da edebiyatımızın sathına değil, dibine ait zaruretlerden” doğmuştur. Safa'nın burada aruz ölçüsünü hakaret niteliğinde tasvir etmesi, biraz da zamanın ruhuna kendisini fazlasıyla kaptırmasıyla ilgili olsa gerek. Cumhuriyet gazetesinde yer bulan 15 Haziran 1938 tarihli yazısında “...aruz, Aleksandren'in (kadim Fransız şiir ölçüsünün) en iptidai şekillerinden bile geridir ve tamamiyle ortaçağa mahsus bir ahenk telakkisini zamanımıza kadar sürükleyip getirmiştir.” diyen Peyami Safa, bu sözlerinin öncesinde ise “Aruzu yalnız ‘gayrimillî’ bir vezin oluşu öldürmedi. Hoş, yalnız bu kadarcığı bile kültürümüzün köklerini Arap ve Acem tesrinden, ortaçağ tefekküründen ve medrese retoriğinden kurtararak millî bünyesine iade ettiğimiz bir devirde geldiği yere uğurlamamız için kâfi bir sebebi” demektedir. (SET: 283)

1.6.Öz Türkçe ve Yeni Üslup

Yazar, Öz Türkçe çabalarıyla; dilden pürüzlerin ayıklanmasını, dilin yabancı tortulardan elenmesini, süzülmesini ve güzel dille yazılmasını kasteder. Öz Türkçe uğraşlarının hem kolaylıklar hem de bazı zorluklar barındırdığını söyler. Günlük ihtiyaçların, vaka anlatımlarının sade dille yapılabileceğini; fakat mücerret fikirlerin anlatımında veya başka dillerden Türkçeye çevrilmesinde Öz Türkçenin tutukluk yaşayacağını ilave eder. (Hafta, 13 Şubat 1935, SET: 35)

Peyami Safa, yeni edebiyatın yeni üslup anlayışı olarak, uzun cümlelerin kısa cümlelere bölünmesi temayülüne ise bazı gerekçelerle karşı çıkar. Kendi metinlerinden bir örnekten yola çıkarak uzun bir cümlesini üç cümleye ayırdıktan sonra "bütünün yapısındaki manaların" kaybolduğunu, "dureé" denilen sürekliliğin şuurdaki hâlinin, bazen yalnız öylesi uzun cümlelerle ifade edilebildiği sonucuna varır. Yazar, edebi değer açısından cümlelerin uzunluk-kısalığının bir anlam ifade etmediğini göstermeye çalışır. Bu hususta sonuçta anlatının ihtiyaçlarına uyulması gerektiği hükmüne varır. Safa'nın üslup konusundaki belli başlı karşı çıkışları, "Bayalı Cümle" başlığıyla nitelediği, içinde bilgi ve zekâ malzemesi kıt, aşağı cinsten edebi hayallerdir; hiç bir sağlam ve şahsî fikirde müeyyidesini bulmamış sıra sıra teşbihlere ve sembollerdir; eskilerin tabiriyle teşa'üredir. (Tasvir, 2 Nisan 1945, SET: 152-153)

P. Safa, Genç Kalemler'den beri savunulan, yazı dilinin konuşma diline yaklaştığı ölçüde gelişeceği düşüncesine karşı çıkar. Ona göre dile ve edebiyata ait bu iki ayrı hadise birbirine karıştırılmıştır. Bir dilin yabancı sözcüklerden temizlenmesi, halk diline dönmekle mümkün olamaz. Çünkü edebi dildeki pek çok soyut kavram konuşma dilinde mevcut bulunmamaktadır. Türetme yoluyla elde edilmiş karşılıklar da Türkçe olmayan sözcükler kadar halka yabancıdır. "Halka doğru" akımı seviyesizliğe, dil ve düşünce fakirliğine, yavanlığa ve adiliğe doğru bir gidiş olmuştur. Medeni dillerin aksine Türkçe yazı dili, son yarım yüzyılda ortak dilin fakir söz hazinesi içinde kalakalmıştır. (Türk Düşüncesi, 1 Temmuz 1954, SET: 154-155)

"Yazı Dili ve Edebî Dil" başlıklı denemesinde de bu kavramların ayrı şeyler olduğunu savunan Safa, edebi dilin halk diline yaklaşması gerektiği düşüncesine karşı çıkar. Edebi dilin hususi olduğunu vurgulayan yazara göre edebi dilde anlam kazanan pek çok düşünce, ortak dilde mantıksız ve saçma görülebilir. Edebi dilden günlük dile çeviri, pek çok anlam derinliğini kaybettirebilir. Halk dili de edebi dilden ayrı tutulmalıdır. (Milliyet, 31 Temmuz 1958, SET: 158, 159)

P. Safa, dilde ve üslupta sadeliği savunurken aleladelikten kaçınmayı salık verir. Sadeliği, bayağılık ve yavanlığı teşvik olarak görmemeyi önerir. Ona göre iyi düşüncenin vasfı aleladelik olmadığı gibi, sadeliğin vasfı da basitlik değildir. Sadelik, edebilik gayesine dönük olmalıdır. (Cumhuriyet, 16 Şubat 1938, SET: 160, 161) Sadelik, bir niteliktir. Hakikatte sadelik, anlamın emrindedir. Yerine göre sadelik, meziyet veya kusur olabilir. Sadeliğin bizdeki uygulaması, basitlikten kofluğa ve kabalığa doğru soysuzlaşmıştır. Aynı şekilde ifrata varacak ağdalı, çapraşık bir üslup da tehlikeli kabul edilmelidir. (Milliyet, 5 Haziran 1958, SET: 163, 164)

2. Peyami Safa'nın Duygu-Düşünce Dünyası

Aydınlar, kalem kavgalarıyla ülkeye yön tayin edecek rejimleri, ötekilerine karşı savunurlarken salt idareyi ellerinde bulundurmak hevesindekiler, hakikatte hiçbir zaman Marksizm, Liberalizm, Milliyetçilik, İslam gibi düşünce sistemlerinin tam manasıyla ne yanında ne de karşısında

yer alırlar. Onlar için başarı, her zaman dümende kalabilmektir. Pek çok ülkede ihtilal dönemlerinde formüle ettikleri gibi iktidar tutkunları, “memlekete ne lazımsa” ona karar vermek ve onu getirmekle kendilerini “vazifeli” gömüşlerdir. Batıcıların, sosyal devrimcilerinin, milliyetçilerinin, İslamcılarının; çoğu zaman dümeni ele alanları söylemlerine bakıp kendilerinden görüp gösterebilmeleri biraz da bu durumun bir tezahürüdür.

2.1.Hristiyan Batı, İslam Doğu ve Batılılaşma

Peyami Safa lügatinde Batı, Hristiyan medeniyeti; Doğu ise bir yönü ile İslam medeniyeti demektir. (TİB: 7) P. Safa, bir yazısında Doğu’yu tek gözlü olarak niteler. Safa’ya göre Doğu, ona öteki gözünü açtıracak zekâ ve sosyal ahlâk inkılâbının hasretiyle yanmaktadır. (Dİİ: 219)

Yazara göre Şark’ı, “İslam Şark” ve “Budist-Brehmen Şark” olmak üzere ikiye ayırmak gerekmektedir. İslam Şarkı da Budizm’e nazaran Avrupalı saymalıdır. Peyami Safa, “Şark Nedir?” başlıklı yazısında Garp gibi Şark teriminin de farklı ve birbiriyle çelişen tanımlamaları olduğunu gösterir. Şark tabiri, Asya kıtasında doğmuş olmakla beraber, bu mefhumun anlam kapsamı kıtanın sınırlarını aşmıştır. Sonuçta Garp denilince akla Avrupa’nın, Şark denilince de Asya’nın gelmesi doğaldır. Avrupa, dinen Hristiyanlık, kültürel olarak Greko Latin’ken; Asya, dinen ve kültür olarak Müslüman, Mecusi, Brehmen ve Budist olmak üzere çeşitlilik arz edebilmektedir. Şark’ın Garp’tan en büyük farkı, ilim ve birey karşısındaki tutumunda belirlemektedir. “Şark nereden gelip nereye gittiğinin farkında değildir. Şark mefhumundan, halkın haberi yoktur. Şark, faniyi beğenmez, aceleci ve hırslı değildir; naziktir... Şark’ın ilmi olmadığı gibi tenkidi de yoktur.” Bu sebeple Şark’ta fikir hayatından hatta zekâdan söz edilemez. “Şark dindardır, filozof değildir.” Şark için bilmek, bir anlamıyla sadece inanmaktır. “Şark hürriyetten, hukuktan, ilimden, ahlâktan bahsetmeğe mecbur olduğu zaman garbı taklid eder.” Safa’ya göre bu hakikatlerin hilafına Doğu’yu savunanlar her şeyin Asya’nın beşiğinde doğduğunu ileri sürer; Bütün bir Batı ilminin ve felsefesinin Şark’tan mülhem olduğunu iddia ederler. (TİB: 131-135)

P. Safa, Batılılaşma hareketinin bir zaruret olduğunu belirtirken Batı kültür ve medeniyetinin ritmine ve asrın gereklerine de uyulmasını ister. Ona göre hâlâ Batılılaşmamış olmamız, meseleyi anlamamış olmamızdan; ilim; akıl, din, milliyet, madde, ruh, tabiat ve insan kavramlarına Batılı anlayışla anlam veremeyişimizden kaynaklanmıştır. Batıdan yapılacak tercüme faaliyetleri de düşünce cevherinin fişkırmasına yardımcı olması dolayısıyla faydalı ve gerekli bir faaliyetken bizde evvela Doğu’ya, sonra Batı’ya maymunca bir hayranlığın kaynağı olmaktan öteye gidememiştir. İçinde bulunulan 20. asırda artık kâinat için bir merkez kabulü söz konusu değildir. Müşahedeler bile indidir. Çağdaş bilim adamları, cihana şamil bir ölçü olmadığını ortaya koymuşlardır. Doğrunun tekliği artık kabul görmemektedir. Zamanımızın düşüncesi, birbirimizin görüşlerine karşı büyük bir saygı duymamızı zorunlu kılmaktadır. (Türk Düşüncesi, 1 Aralık 1953, YAAB: 21-24)

"Nasıl Batılılaşmalı?" sorusuna yanıt veren P. Safa, Şark'a mahsus hassasiyet ve inceliklerimizi, manevi değerlere ve ilahi prensiplere bağlılığımızı, kuvvetli sezgi hassamızı tamamıyla feda etmeden, Batı medeniyet ailesi içinde yer alabileceğimizi söyler. Yine ancak milli şahsiyeti muhafaza etmek şartı ile adi bir taklitçi olmaktan kurtulabileceğini ilave eder. (PSİS: 107)

Safa'ya göre modern, maziden istikbale kurulan en soylu, en canlı ve en düzgün tarih köprüsünün vasfıdır. Safa'nın modernite konusundaki karşı çıkışı daha önce de belirtildiği gibi "ültramodern" içinde andığı "soysuzlaşmış" eserlerdir. Yazar, soysuzlukla "gelenekten kopuk, yaratılış garibesi, şeceresi meçhul eserleri" kast ettiğini belirtmektedir. (Cumhuriyet 9 Haziran 1938, SET: 191, 192)

"Müslümanlık ve Hristiyanlık" başlıklı yazısında P. Safa, "meşhur İspanyol islamiyatçısı Miguel Asin Palacios" ve "Ordinaryüs Profesör İsmail Hakkı İzmirli'nin" görüşlerinden hareketle söz konusu iki dinin kısmi bir karşılaştırmasını yapar. Gazali gibi kimi mütefekkirlerin ve Kur'an metninin Hristiyanlıktan ve Hristiyanlık kaynaklarından beslendiğini aktarır. Safa, bu yazısında, pek çok Tanzimat ve Cumhuriyet dönemi aydını gibi İslam mevzusunu sadece Batılı kaynakları referans göstererek ele alır. İslam kültürünün asli kaynakları Kuran, sünnet ve İslam tarihine Fransız bir edâ ile düşüncesini geliştirir ve "Müslümanlığın, Hristiyanlığın tekâmülü" olduğu görüşünü dillendirir. Safa'ya göre Doğu'nun İslam bloku bu itibarla Batı'nın üç kaynağından biri olan Hristiyanlık inancını "daha kuvvetli yaşamış" olmaktadır. İslam'ın, önceki semavi dinlerin muharref olduğu yönündeki ısrar ve iddiasından bihaber görünen Safa, "müslümanlığın peygamber dinlerinden ve hristiyanlıktan yetişme oldukları hâlde, hepsinden ve bilhassa bu sonuncusundan daha az hayalî ve daha az derunî, daha az iptidaî ve daha az mistik bir aklî bünyeye doğru tekamül ettiği" savını tekrar eder. "Hazreti İsa, altı asır sonra dünyaya gelseydi, belki, Hristiyanlığın iptidaî ve hayalî taraflarından birçoğunu fazla bulacaktı." diyen Peyami Safa, İslam dinini milli kimlik ve birliğin inşasında kaynaştırıcı bir kültürel unsur olarak görmeye iktifa eder. (TİB: 160-165)

P. Safa, Hz Peygamber'e hakaret ettiğini söylediği ve o tarihte ölmüş bulunan Nurullah Ataç'a dikkat çektiği bir başka yazısında da hem düşünce sistematığı hem de referans itibarıyla yine Batılı bir duruş sergiler. Safa, burada da inançsız İngiliz yazar Bernard Shaw ve ABD başkanı Eisenhower'in Hz. Peygamber hakkındaki övgü dolu sözlerini öne çıkarmakla yetinir, kendinden bir düşünce üretmek veya bir hüküm vermektense de imtina eder. (Milliyet, 4 Haziran 1957, YSM: 191, 193)

Yazar, 24 Şubat 1960 tarihli Tercüman gazetesinde yayımlanan "Nihayet Kapattılar!" başlıklı yazısında da İstanbul Üniversitesi'nde hayırseverlerin katkılarıyla donatılmış mescidin bir kararlar apar topar kapatılmasına ve eşyalarının derdest edilmesine duyduğu üzüntüyü dile getirir. Yaptığı haberle ufuktaki ihtilalden bihaber gözüken yazar, hukukçu Rektör'den, Avrupa'daki üniversitelerde

yer alan katedralleri örnek göstererek, mescidin tekrar açılmasını temiz duygularla talep eder. (Dİİ: 204, 205)

P. Safa, 25 Mart 1960 tarihli Tercüman gazetesindeki yazısında ise ölümünden sonra Bediüzzaman hakkında yazarların bilgiden yoksunluğuna dikkat çeker; Bediüzzaman'ı anlamamalarına duyduğu hayreti dile getirir. P. Safa için Bediüzzaman, Said-i Nursî ve Said-i Kürdî'dir. Onu, Divan Yolu'nun ve Sultan Ahmet'in “Akademi” denilen kahvehanelerinde tanımıştır. Safa'ya göre Bediüzzaman'ı ve onun çapraşık dilli eserlerini anlayabilmek için asgari bir din bilgisi; Kelam, Tefsir, Fıkıh ve Hadis bilgisi; sonra halis Osmanlıca bilgisi şarttır. Dahası dile ve tarihe ait birçok şeyler bilmek lazım gelmektedir. (YSM: 248-250)

2.2.İslamlaşmak, Mistisizm ve Değerler

P. Safa, Ziya Gökalp'in aksine İslamlaşmak fikrinin Meşrutiyet'ten ve modernizasyon fikrinden sonra doğmadığını ileri sürer. Türleşmek, Muasırlaşmak ve İslamlaşmak fikirlerinin birbirinden büsbütün bağımsız olmadığını hatırlatır:

“Hayat içinde bunlar birbirine karışıyordu: Türkçü-İslamcı, Türkçü-Garbcı, İslamcı-Garbcı gibi mürekkebe fikir zümreleri peyda olmuştu. Yalnız bu zümrelerin ve bu şahısların galib temayüllerine ve nâzım fikirlerine itibar edilirse her birine sadece Türkçü, sadece Garbcı veya sadece İslâmıcı demek mümkündü.” (TİB: 29)

Yazar, tarihin de savaşlardan, siyasi ilişkilerden ve ekonomik üretim farklılaşmalarından ibaret olmadığını söyler. Türk tarihinin tarih öncesi çağlara dayandırabileceğini ve sayısız devletlerle, medeniyetlerle temas içinde gösterilebileceğini belirtir. P. Safa'ya göre İslam kültürünün İspanya'dan geri çekilmek zorunda kalmasından itibaren Türk kültürü de “ileri bir Avrupa kafasından çıktığı hâlde geri bir Asya kafasında” karar kılmıştır. Riyazi görüşten mahrum olmamız da bizi müspet ilim metodundan yoksun bırakmıştır. “Hendese kafasına muhtaç kompozisyon sanatları, trajedi, roman, polifonik musiki bizde pek geç doğmaya” başlamıştır. “Hendesî perspektifleri idrak edemiyen, mesafe şuurundan mahrum şark resmi, tek satırlı primitif bir görüş içinde” kalakalmıştır. Türk ilmi gibi Türk sanatının da Rönesans'ı kavrayamamış olması bundandır ve Avrupalılaşmak demek her şeyden önce matematikleşmek demektir. Düşüncenin riyazileşmesi de sıkı sıkıya toplumun matematikleşmesine bağlıdır. (TİB: 214, 215)

Safa'ya göre mistisizm, Arapçadaki tasavvuf tarifinden daha kapsamlıdır. Tasavvuf, duyular âleminden soyutlanıp akla ihtiyaç duymaksızın sezgi yoluyla Allah'a yaklaşmak, onda fena olmak demektir. Mistisizm, dinen bu anlamı kapsarken felsefi açıdan ruhun aracısız olarak varlıkla birleşmesi, bu birleşimiyle normal bilgiye yabancı bir yaşama tarzı ve bilgi tesis etmesi demektir. Mistisizm, dış dünyadan aldığımız imgelerin ve zihni kavramların gerçeğe delalet etmediğini

kabullenmektedir. Mistisizm, nesnel dünyanın perdeler ardındaki büyük nuruna ulaşmak anlamlarını da barındırmaktadır. (TİB: 216)

Bugün bir kez daha popüler bir konu olarak zihinleri meşgul eden “değerler” konusuna da Peyami Safa, 1959 tarihli bir yazısıyla -manevî kavramının piyasasının yüksekliği itibariyle- dikkat çeker. Manevî sözcüğü Fransızca'da moral, Arapça'da ahlak sözcüklerine karşılık gelmektedir. Kıymet/değer kavramı ise kültür ilimlerinde insanın toplum hâlindeki tercihlerine bağlanmaktadır. Yazarımıza göre manevî sonuçta değerler “din, ahlak, san'at gibi maddî olmayan müesseselere bağlı tercihler” demektir. Değerlere duyulan rağbet, ahlâka dair üzüntü ve endişelerden doğmaktadır. Maddiyat iptilası da manevi değerler buhranı yaşatmaktadır. Maneviyatçıların temel gayreti ise kazanç ve keyif yerine feragat ve manevî zevk ahlakını yaşatmaya çalışmaktır. (YSM: 231-232)

2.3.Devrimler, Halk ve Nazım Hikmet

Peyami Safa'ya göre Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş, aynı zamanda ümmet devrinden çıkıştır. (PSS: 95) Atatürk devrimleri de Doğu-Batı ikilemini kökünden biçen bir harekettir. Atatürk'ün devrimlerini izah etmek üzere “İslam şarkı hristiyan garbla barıştıarak tesirlerini İran'a, Afganistan'a Hindistan'a, Suriye'ye ve Mısır'a kadar yayan Türk inkılâbının dünya tarihinde ilk defa görülen bu orijinal tecrübesini medeniyetlerin ve kültürlerin mukayesesinde anlamaya çalışmış tek bir eser bile” yazılmamıştır. (TİB Önsözü: 8)

Peyami Safa'nın düşünce yazılarını “seçkin söylene” varsayımı bağlamında 1930-1940 yıllarını kapsayacak şekilde Falih Rıfki Atay'ın düşünceleriyle karşılaştıran Tezcan Durna'ya göre P. Safa, “halk” kavramı ile toplumsal-siyasal birliği kastetmiştir. Modernleşme sürecine, çifte bakışla/anlatımla yaklaşmıştır. Halk düşüncesi karşısında ikircikli konumlanmıştır. Onun tasavvurundaki halk kavramı ile ulus/millet kavramı arasında inceltilmiş bir geçişkenlik bulunmaktadır. Safa'nın düşüncelerinde halk, millet kavramına işaret niteliğindedir. Halk, kandırılabilir bir çocuk saflığında görülmektedir. Halk kültürüne tepeden bakılır. Çeşitli halk inançları hurafeler olarak değerlendirilir... (Durna 2009: 217-223)

Safa, 1959 tarihli bir gazete yazısında “C.H.P. ve Dinsizlik” başlığıyla CHP'nin dinsiz olmadığını ilân etmesine dikkat çeker. Ve bu itirafı, CHP'nin Avrupa'da Hristiyan partilerin de bulunduğunu idrak etmesine yorar. Safa, sonuçta hem partinin hidayete erdiğini kabul etmenin hem de partide dindarlarla dinsizlerin -ileri gelenler olarak bir arada- bulunmasının hatalı şeyler olduğunu ileri sürer. (Dİİ: 209) “Devrimbaz” olarak nitelediği Orhan Veli Kanık gibi isimlerin de yeni inşa edilmekte olan camileri, irticanın alameti ve zararlı müesseseler olarak göstermelerini yadırgar. Böylelerinin Batı medeniyeti adına konuşmalarının saçma olduğunu, dinden anlamayanların medeniyetten de anlamayacağını ileri sürer. (Tercüman, 24 Aralık 1959, Dİİ: 221)

Peyami Safa'nın “şair Nazım Hikmet” hakkındaki duygu ve düşünceleri psikolojik-biyografik tahlillere dayalı, insani ve takdir dolu iken Zekeriya Sertel, Şevket Süreya Aydemir gibi isimlerle “siyaseten hareket eden Nazım” hakkındaki düşünceleri ise eleştirel ve öfkeli. P. Safa'nın yazılarında eski dostu Nazım Hikmet'e bazen acıdığı, bazen de ondan bir tehlikeymiş gibi haz etmeden söz ettiği görülür. Vecdi Bürün, yayımladığı bir musahabede Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Muhip Dıranas ve P. Safa'dan söz ederken. P. Safa'nın kendisine şöhreti kazandıran eseri Dokuzunca Hariciye Koğuşu'nu ithaf ettiği Nazım Hikmet'e eskiden insani bir ilgi gösterdiğini belirtir. Safa, vaktiyle Nazım Hikmet'in korunması gerektiğine inanmıştır. Safa'ya göre Nazım, şiirimizi boğulmaktan kurtarmıştır. Kuvvetli şiir genleri bakımından da o tam bir şairdir. Şair hassasiyetiyle olaylardan hemen etkilenmekte ve hislerini şiire dökebilmektedir. Onun beslendiği taraf, travmalı çocukluğudur. Nazım, sürekli ayrılmanın eşiğinde, kavgalı bir anne-babanın çocuğu olarak doğmuş ve o güvensizlik havası içinde büyümüştür. Nazım'ın kendi toplumundan kopmasının ve ona kin duymasının asıl nedeni annesi Cemile Hanım'ın yaşadıklarıdır. Söylentilere göre şair Yahya Kemal'in bir aileyi geçindirebilecek kadar bir kazancı olmaması yüzünden Cemile Hanım'la evlenme düşünceleri gerçekleşmemiştir. Genç Nazım ise herkesin, annesinin bir aşk hayatı yaşadığı söylentisiyle meşgul olduğu düşüncesindedir. Nazım Hikmet'in gönül işlerindeki rahatlığı ise büyük ölçüde “şımarık büyümüş, zevkine düşkün, hedonist bir paşa torunu olarak yetiştirilmesinden” kaynaklanmıştır. P. Safa'ya göre Nazım Hikmet, vaktiyle doyumсузлук ölçüsünde paragöz birisidir. Ahlak mesellerinde de yaşadıklarından ötürü aldırışsızdır. Onun eski sanatçı kişiliği Moskova meydanında kalakalmıştır. Dahası ters istikamette gelişmiştir. Nazım Hikmet için şiir de ideoloji de sonuçta bir sığınak olmuştur. (PSS: 67-78)

2.4. Osmanlıca, Milliyetçilik ve Gayrimüslimler

Kaderin bir cilvesi mi, her yeninin eski olduğu hakikati mi, P. Safa'nın kalem kavgaları arasında yer tutan konulardan birisi de bugünlerde yine gündemi işgal eden Osmanlıca bahsidir. Bu tartışmanın günümüz üniversitelerinin Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Sanat Tarihi, Müzikoloji ve İlahiyat gibi bölümlerin öğrencilerindeki yansıması da ayrıca dikkate değerdir. Düne kadar, Osmanlıca dersi hakkında, “Niçin bize bunu zorla öğretiyorsunuz, niçin bu dersi görüyoruz!” türünden yakınmalarda bulunan kimi işgüzar öğrenciler, istikballerinde bir ekmek kapısı olarak belirince, bu dersin liselerde de seçmeli veya zorunlu olarak okutulması ihtimali karşısındaki tavırlarını bir büyük maharetle değiştirdiler. Osmanlıca dersinin ne de mühim olduğu nokta-i nazında hâceleriyle bi't-tevbe-i nasûh hemfikir oldular. Dahası Lisân-ı Türkî-i Devr-i ‘Osmanî’yi belletmekte bu bölüm talebelerinin her bir taifesi, dersi daha çok sömestr tetkikat ü ta’lîmat eylediklerinden bahisle bu vazife için zatiâlîlerinin daha liyakatli ve daha ehliyetli oldukları hususunda mütalaa, münazara vü münakaşa eyler oldular, vesselam...

P. Safa, yeni Cumhuriyet'in Osmanlı devletinin pek çok yönüyle bir devamı olduğunu, esaslı değişikliğin rejimle ilgili olduğunu belirtir. Ona göre Osmanlı milleti Türk demektir. Her Türk'ün ortak soyadı da Osmanlı'dır. (Milliyet, 7 Şubat 1959, OTU: 11, 12) "Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca" konusunda P. Safa, yeni türetilen kelimelerin, kullanışla eski manalarını sağlayamadığı durumlarda, o sözcüklerin yabancı şekillerinin yaşamaya devam edeceğini belirtir. Halkın ve gençlerin, mutedil ve güzel Osmanlıca'yı uydurmacaya tercih eden gazeteleri daha çok sevdiğini hatırlatır. Yeni sözcüklerin eskilerin manalarından bir kısmını öldürmesinden yakınır. (Milliyet, 11 Ağustos 1958, OTU: 13) Dil ve Osmanlı Türkçesi konusu bir yönüyle de mazi ile ilişkilidir. Safa, öz köklerinden kopmayı bu bağlamda bir tür iflas olarak niteler. (PSS: 101)

Osmanlıca'yı da barındıran Türkçeyi savunan Safa'ya göre Türkçe zengin bir lügate sahiptir. Türkçe en mazbut bir dildir. Gramerce de mükemmeldir. Türkçenin cümle ve terkip yapısı da sadedir. (OTU: 15) Safa, dil ve sözcük tasfiyesiyle uğraşanların edebiyatçı olmamalarından ve salt dilci olmalarından yakınır. P. Safa'ya göre kelimeleri yaratan ve yaşatan sanatkârlardır. Güneş-Dil teorisi tartışmaları da sözcük tasfiyesini nispeten de olsa durdurduğu için faydalıdır. (Cumhuriyet, 27 Eylül 1938, OTU: 21)

"Lisan İkiliği" konusunda yazar, dil inkılabının/ameliyatının, lisanın bünyesini parçalamak şeklinde gelişmesine karşı çıkar. Bu işin, dilin tekâmülünü sekteye uğratan unsurları kazımdan ibaret kalmasını önerir. Dile müdahale edenlerin, maharetli ve mutedil sanatkârlar olmasını temenni eder. Zamanın Maarif Vekâlet'inden de yazı Türkçesinin normlarına aykırı hiçbir lisan oyununa müsaade etmemelerini, lisan ikiliğini ortadan kaldırmalarını ister. Maarif Vekâlet'ine, yaşayan kelimeler ve kaidelere itibar etmelerini, Türkçe'nin ıslahı için sanatkârlığı iştirak ettiren akademi türünden yapıları hemen tesis etmelerini önerir. (Cumhuriyet, 6 Mayıs 1939, OTY: 30, 31)

2.5. Kültür, Medeniyet ve Milli Edebiyat

P. Safa'ya göre kültür, zihnin bütün tefekkür savruluşu içinde harekete gelen canlı bir bilgidir. Kültüre canlılık kazandıran ve onu "şahsiyetin ve benliğin en aziz, en vital hareketlerine bağlayan" şey de edebiyattır. Edebiyat, kültür ve bilgiyi evlendirmektedir. Mütefekkirler, marifetleriyle kelimelere sihir verirken edebiyat, tefekkürün en yüksek haddini temsil eder. İlim adamları için edebiyattan uzak düşmek "hafızalarının karanlık ambarında şuurun aydınlığına delik açmak ve kileri boşaldıkça doldurmakla" ömür tüketmek olacaktır. Kültürsüz edebiyat da "iptidaî bir coşkunluk, bir sezîş kabiliyetine dayanan dipsiz ve boş bir duygu âlemi" olacaktır. Kültür, insanın bahtına istikamet veren fikirlerin nizamıdır. Kültür, düşüncenin ve ihtirasın yekûnu değilse bile mahsulüdür. (SET: 15-20)

Peyami Safa, Batı medeniyeti karşısında yaşanan yenilgi neticesinde, İngiliz tarihçi Tonybee'nin görüşlerinden hareketle gösterilmesi gereken tavır konusunda da bir terkibe varılmasını

önerir. Tonybee, başka bir medeniyetin tehdidi altına giren toplulukların ya "Zelotizm" denilen "kabuğuna çekilip taşkın bir bağlılıkla geleneklerine yapışmak" yönündeki tavrı takındıklarını ya da "Herodyanizm" denilen "tehditkâr medeniyetin kuvvet ve silahlarını edinerek ona karşı koymak" şeklindeki davranışı sergilediklerini ileri sürmüştür. P. Safa ise tehdide uğramış bir medeniyetin hem muhafaza edeceği değerleri olacağını hem de tasfiye etmesi gereken ağırlıkları bulunacağını söylemektedir. Kültür-medeniyet çatışması/uyuşması meselenin bu iki ihtiyaç arasındaki dengeyi sağlamak olduğunu vurgulamaktadır. (Göze, 2002: 31)

Yazara göre milli edebiyat kavramı milliyetçi edebiyat kavramından ayrı tutulmalıdır; özdeş manada kullanılmamalıdır. Çünkü milli olmayan bir edebiyat düşünülemez. Milli sözcüğü, hiçbir tasnifle de sınırlandırılmaz bir kavramdır. Milliyetçi edebiyat, milleti sınıf ve ideallerinin üstünde tutan bir niteliğe sahip edebiyat demektir. Safa, insanilik-İslamilik önceliği hususunda ise dini ve milli olan her şeyi insani saymayı tercih etmiştir. (PSS: 94, 95)

Peyami Safa, edebi metinlerin, şahsiyetlerin ve kavramların nitelendirilmesinde milli, milliyetçi, İslamcı türünden ayrımların özenle yapılması gerektiğini pek çok vesileyle hatırlatmıştır.

Safa, Mehmet Akif Ersoy hakkında kendisine yöneltilen anket sorularına verdiği cevapta, milliyetçiliğin ve İslamcılığın kapalı sistemler olduğunu; Akif'inse hem milli hem de İslami bir şair olduğunu, Akif'in sınıf değil halk şairi olduğunu belirtir. Ona göre Akif, Türk edebiyatında teknik bakımdan Muallim Naci'yi tekâmül ettirmiştir ve aruzun cenazesini yıkayıp gömmüştür. Akif, tezsiz bir şairdir. Akif, yıkılan Şark'a ağlamış, ahlak tereddidiyle mücadeleye çalışmış ve hüsrân içinde gözlerini hayata kapamıştır. (Yeni Adam, nr. 167, 1937, PSS: 93, 94)

P. Safa'ya göre hakikatte milli olmayan edebiyat yoktur. Milliyetçi edebiyat ise şuur ve heyecanını her türlü ideal ve ideolojilerin üstüne koyan sınırlı bir anlayış demektir. Bizdeki milliyetçi edebiyat "modern bir devlet olmaya ve ümmet devrinden çıkmaya başladığımız devirlerin, yani pek yakın zamanların mahsulüdür." (Söyleyişi yapan N. Safa Coşkun, İstanbul, 1938, PİSİS: 95, 96)

2.6.-izm'ler, Gayrimüslimler ve Diğer Memleket Meseleleri

İlahi/semavi diye nitelenen dinlerden uzaklaştırmak isteyip bu inanç sistemlerine dogma diyenler, günümüzde Marksizm gibi ideolojileri beşeri ve dogmatik dinlere dönüştürmüşlerdir. Üstelik bu türden dinleri, tevilleriyle muharref dinler silsilesine katabilmeyi de başarmışlardır.

P. Safa üslupçu, mükemmeliyetçi, arayış içindeki, öncü ve mütefekkir bir yazardır. O, kendisini, "tashihe çalışan birisi; Marksist olmaksızın, kendi hudutları içinde bir çeşit sosyalist; hem muhafazakâr hem de inkılâpçı birisi" olarak tanıtmıştır. (Hayat, 6 Eylül 1957, PİSİS: 63-66) Peyami Safa'nın Marksizm, Sosyalizm ve Komünizmle kavgası da günümüzde daha çok milliyetçilik ekseninde aksettirilmektedir. P. Safa, yazılarıyla tarihi açıdan, sosyolojik açıdan, ahlaki açıdan bir mantık çerçevesine oturarak anılan ideolojilerin muzır olduğunu; dahası din, insanlık ve milliyet

düşmanı olduğunu ispata çalışmıştır. Bu rejimlerin barındırdıkları çelişkileri, çıkmazları ve muhtemel tehditleri uzun uzadıya izah etmiştir. Karl Marks'ın görüşlerinin orijinal ve özgün olmadığını, abartılı olduğunu göstermeye çalışmıştır. Diyalektik materyalizmin çürük bir düşünce sistemi olduğunu; toplumsal çalışmaların yegâne nedeninin sınıfsal-ekonomik üretime dayalı olmadığını; tarihin de sınıfların mücadeleleri tarihinden ibaret olmadığını uzun uzadıya anlatmıştır. (SMK: 27-42)

P. Safa, “bizden” olmaları şartıyla, gayrimüslimlerin de ayrı gayrı tutulmaması gerektiğini söyler. Safa'nın gayrimüslim tebaa konudaki düşüncelerini açıklaması, “gâvur” sözcüğünün gayrimüslimler hakkında “kâfir” manasıyla bir tezyif ve tazyik sözü olarak kullanılması ve bir Rum gencinin mektubunda “Bizler, yâni Rumlar, Yunanlılar için Türk tohumuyuz. Dolayısıyla kendilerince, onlarla alakamız yoktur. Türkiye’de de Türk değiliz. O halde biz neyiz? Merihli miyiz?” diyerek kendisine yakınması münasebetiyledir. (Milliyet, 1958, Dİİ: 226, 227)

P. Safa'nın geniş ilgi alanında yer alıp günümüzde de taze bir konu imiş gibi sunulan gelişmelerden birisi en son CERN’de peşine düşülen yaratılış sırrıdır. 1945 tarihli yazısında P. Safa, General Electric Corporation’ın muhtemelen dünyanın yaratılış sırrını çözdüğünü ilan eder. Şirketin, enerjiyi maddeye çeviren Betraton adında bir makine imal ettiğini müjdelersine haber verir. Safa, bu haberin doğruluğundan hareketle *Yaratıcı Tekâmül (Evrin)* eserinin yazarı koca Bergson’un “Bitip tükenmez ve kendi kendisinden hiçbir şey kaybetmeyen enerjinin Allah adını verdiğimiz varlığın vasıflarından biri olduğunu” sezmesini de büyük bir hayranlıkla okurlarıyla paylaşır. (Tasvir, 27 Ekim 1945, YAAB: 36, 37)

P. Safa gibi bir gazeteci-yazar-düşünür-romancı-sosyolog-eleştirmen-estet için gazete yazılarında memleket işlerinden nelerden söz etmiş diye bakmak büyük bir hata ve haksızlık olur. Yazarımız nelerden söz etmemiş ki! Milliyet’te yer alan 7 Ocak 19556 tarihli “Maçka’nın Dullarına Açık Mektup” serlevhalı -bugünkü tabirle- makalesinde yazarımız, kim oldukları bilinmeyen Maçka dullarının önce en güzel erkek tipini, ardından yılın erkeği olarak İsmet İnönü’yü, son olarak da yılın kadını diye Ayfer Terzioğlu’nu seçip ilan etmiş olmalarını ele alır. Bu dullara tabiri caizse çatar. Hızını alamayıp hanımlara hitaben şu sözlerle yazısını sonlandırır:

“Affedersiniz, biraz evvel kocalarınızdan ne zaman ve niçin boşandığınızı bilmediğimi söyledim. Ne zaman boşandığınızı bilmiyorum ama, talihsiz kocalarınızın sizden niçin ayrılmaya karar verdiklerini tahmin eder gibi oluyorum!” (KAA: 54, 55)

Peyami Safa'nın 1958 senesinde “Üniversitelerimizin Hali” başlığı altında söyledikleriyle bu bahsi sonlandırmalı. P. Safa, 1947’de muhtariyetlerini (21. asır Türkçesiyle öz-erkliklerini) kazanmış olan üniversitelerimizin yüksek bir ilmî liyakate duydukları ihtiyaca dikkat çeker. Milletlerarası anlamda liyakat sahibi isimlerin hakkını teslim ettikten sonra acı bir tablo çizer. Safa’ya göre bahsi geçen üretken müstesna isimler, maalesef üniversitelerimize ilmi bir kimlik kazandırabilecek sayıda

değillerdir. Üniversiteleri işgal etmiş çoğunluk hocalarının ise tek bir eseri; hatta basılmış ders takrirleri bile bulunmamaktadır. Kürsülere uğramayanlar, kliniklerinin başında bulunmayanlar, külfetli yurt dışı gezilerini bile ilmi çalışmalarla taçlandırmayanlar çoğunluktadır. Eser veren kimi hocaların ise ayakları kaydırılmakta, böyleleri istifaya zorlanmaktadır. Liyakat sahibi nice gençlere de keyfi nedenlerle kadro verilmemektedir. Fahrî asistanlar, neredeyse bir öğle yemeği karşılığında sömürülmektedir. Bunların dışarıda başka işler yapıp hayatlarını kazanmalarına da engel olunmaktadır. Üst düzeydeki pek çok hoca, dışarıda büyük taahhüt işleri almakta, kimisi günde kırk hastaya bakmaktadır. Mezkûr hocalar, bu meşgaleler içinde ve servet peşinde, büyük araştırmalar yapmak bir yana, kitap hatta gazete bile okumaya vakit bulamamaktadır. (EGÜ: 297, 298)

Kaynaklar

- Durna, Tezcan, *Kemalist Modernleşme ve Seçkincilik*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2009.
- Göze, Ergun, *Peyami Safa*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- Kurdakul, Şükran, *Çağdaş Türk Edebiyatı 4*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2005.
- Safa, Peyami, *20. Asır, Avrupa ve Biz*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2012. (1.bs. 1976)
- Safa, Peyami, *Din, İnkılâp, İrtica*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013. (1.bs. 1971)
- Safa, Peyami, *Eğitim, Gençlik, Üniversite*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013. (1.bs. 1976)
- Safa, Peyami, *Kadın, Aşk, Aile*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2012. (1.bs. 1973)
- Safa, Peyami, *Osmanlıca, Türkçe, Uydurmaca*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013. (1.bs. 1976)
- Safa, Peyami, *Sanat, Edebiyat, Tenkit*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2012. (1.bs. 1971)
- Safa, Peyami, *Sosyalizm, Marksizm, Komünizm*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2012. (1.bs. 1971)
- Safa, Peyami, *Türk İnkılâbına Bakışlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013. (1. bs. 1938)
- Safa, Peyami, *Yazarlar, Sanatçılar, Meşhurlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2012. (1.bs. 1976)
- Tekin, Mehmet, *Peyami Safa ile Söyleşiler*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2003.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Peyami Safa ve Türk İnkılâbına Bakışlar", *Türk İnkılâbına Bakışlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013.